

10.33537/sobild.2021.12.1.4

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 25.09.2020
Kabul edildiği tarih: 11.10.2020
Yayınlanma tarihi: 30.01.2021

Article Info

Date submitted: 25.09.2020
Date accepted: 11.10.2020
Date published: 30.01.2021

PRIMO LEVI'NİN ŞİİR YAZAN MAKİNESİ VEYA LEVI'DE BİLİMKURGUNUN İZLERİ

THE VERSIFIER OF PRIMO LEVI
OR TRACES OF SCIENCE FICTION IN LEVI

Bülent AYYILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları,
İtalyan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Anahtar sözcükler

Primo Levi, Bilimkurgu, İtalyan,
Bilim, Teknoloji, Ahlak, Tanıklık.

Keywords

Primo Levi, Science Fiction,
Italian, Science, Tecnology, Moral,
Testimony.

Öz

Primo Levi II. Dünya Savaşı sonrası İtalyan edebiyatının en önemli isimlerinden biridir. Özellikle "tanıklık" temelli eserleri ile yalnızca bir edebiyatçı değil, aynı zamanda da toplumun tarihine ışık tutan bir tanıktır. Eserleri aracılığıyla insanın kötülüğünü aktarır. Eserlerinin özünü Auschwitz Toplama Kampı deneyimi ve bu kötü deneyimin insanda yarattığı acılar oluşturur. Bununla birlikte, Primo Levi edebiyatı topluma seslenmenin, gelecek kuşaklara daha iyi bir dünya bırakabilmenin yegâne yolu olarak görür. Tanıklık merkezli eserlerinin yanı sıra bilimkurgu türünde kaleme aldığı öyküleri ile de İtalyan edebiyatında zaman içerisinde sağlam bir yer edinir. Bir tanık olarak tanımlanabilecek hem bir yazar hem de bir düşünür olarak Primo Levi, bu çalışmanın konusunu oluşturan Il Versificatore öyküsünde de açıkça görüleceği üzere bilim-insan, teknoloji ve iyilik/kötülük ilişkilerini irdeler. Bu çalışmada, Levi'nin Il Versificatore öyküsünden yola çıkarak, İtalyan Bilimkurgu edebiyatıyla Levi'nin ilişkisine, konumuna ve tanıklık, teknoloji, bilim, ahlak ve iyilik-kötülük unsurlarına dayanan bir inceleme sunmak amaçlanmıştır. Bu noktada, İtalyan kuramcılar Enzo Traverso ve Franco Bifo Berardi'nin tanıklık, teknoloji, bilim ve insan ilişkilerine dair fikirlerinden faydalanılmış ve Levi'nin edebi anlayışına dair kuramsal göndermeler yapılmıştır.

Abstract

Primo Levi is one of the most significant names in Italian literature after World War II. He is not only a writer, but also a witness that enlightens the history of the society, especially by his "testimony" based works. He tells about the evil of man through his works written after the camp experience. The essence of his works is the experience of the Auschwitz Concentration Camp and the suffering caused by this bad experience in human psychology. However, Primo Levi sees literature as the only way to evoke the society, to leave a better world to future generations. In addition to his testimony-centered works, he also gained a solid place in Italian literature with his stories written in the genre of science fiction. Primo Levi, defined as a witness both as a writer and a thinker, examines the relations between science-human, technology-good/evil as can be clearly seen in the story Il Versificatore (The Versifier). In this article, primarily based on Levi's story Il Versificatore (The Versifier), it is aimed to present an analysis based on Levi's relation with Italian Science Fiction literature and the elements of testimony, technology, science, morality and good-evil. At this point, the ideas of the Italian theorists such as Enzo Traverso and Franco Bifo Berardi on testimony, technology, science and human relations are used as a theoretical base for a better understanding made on Levi's literary stile and context.

1. Geç Kalmış Bir Yolculuk

İlk örnekleri Ortaçağ'a, Dante Alighieri'ye uzanan bir edebiyat olarak, İtalyan edebiyatı için bilimkurgu yabancı bir tür değildir. Bilimkurgunun kimi öğeleri bakımından Dante Alighieri'den Ludovico Ariosto'ya, Tommaso Campanella'dan Ippolito Nievo'ya, yani XII. yüzyıldan XX. yüzyıla Italo Calvino'ya uzanan bir düzlemde her biri kendi dönemi için belirleyici olmuş pek çok farklı yazarı, şairi, düşünürü saymak olasıdır. Ayrıca, Massimo Bontempelli, Luigi Capuana, Edoardo Sanguinetti, Emilio Salgari, Paolo Volponi, Dino Buzzati, Roberto Vacca, Guido Morselli ve Valerio Evangelisti gibi pek çok modern yazar da kimi eserleriyle bilimkurgu edebiyatına katkı vermişlerdir. Her ne kadar tek tek eserler bazında bilimkurguya ait unsurlardan söz etmek olası olsa da, Tommaso Campanella, Ippolito Nievo ve Dino Buzzati'nin külliyatlarında mevcut bazı tekil örnekler gibi, edebiyatta bir "tür"den bahsetmek için XX. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekecektir. Dolayısıyla, XX. yüzyıl İtalyan edebiyatında bilimkurgu türü "geç kalmış" olarak kabul edilir.

İtalyan bilimkurgu eleştirmeni ve araştırmacı Arielle Saiber'in vurguladığı şekilde, İtalya'da bilimkurgu edebiyatının geç bir gelişim göstermesinin ardında dört temel neden yatar: 1) Günlük hayatı tahakkümü altına alan İtalya'nın tarihi, yani gündelik yaşamın bilimsel kurguya yer bırakmaması ve toplumsal-sosyolojik düzeyde benimsenmiş bir teknoloji eksikliği; 2) XIX. ve XX. yüzyıl başlarındaki yayıncıların durumu ve edebiyat dünyasının bilimkurguya yaklaşımı, diğer bir deyişle Amerikan olan veya Amerika ile ilişkili her şeye karşı şüphe duyulması; 3) XIX. ve XX. yüzyılın şair ve edebiyatçıların hâkim kültür akımları olarak Verismo (Verizm) ve Neoralismo (Yeni Gerçekçilik) takıntısı; 4) Her türlü kehaneti ve geleceğe dair öngörüğü bir anlamda günah sayan Katolik Kilisesi baskısı (Brioni vd., 2019, s. 9). Bu dört ana etmenin meydana getirdiği kısıtlayıcı hava, İtalyan bilimkurgu edebiyatının karşılaştığı zorluğu işaret etmesi açısından değerlidir. Görülüyor ki, bilimkurguya karşı sosyal, kültürel, hatta dinsel bir önyargı İtalyan toplumun sarmıştır. Bu önyargı ise "geç kalmışlığı" arttıran bir öğedir.

Bu türe ilişkin olarak diğer Avrupa ülkelerinin edebiyatlarında ve özellikle de Amerikan edebiyatında görülen gelişme, İtalya'da etkisini görece geç gösterir. Her ne kadar İtalyan edebiyatında, XIX. ve XX. yüzyılın ilk yarısında ve daha önceki dönemlerde eser bazında örnekler olsa da, tam anlamıyla bir tür gelişiminden söz etmek için II. Dünya Savaşı'nın sonrasını beklemek gerekecektir. Bir başka ifadeyle, bilimkurgunun İtalya'da edebiyat alanında ciddi bir şekilde değerlendirilmesi, II. Dünya Savaşı'nın ardından olmuştur. Bu gelişmeyi tetikleyen ana unsur da Amerikan askerlerinin İtalyan yarımadasına ayak basmaları ve yanlarında dönemin popüler bilimkurgu eserlerini getirmeleridir. Bu noktada, İtalyan polisiye edebiyatı, -bilinen adıyla "giallo"- ile büyük bir benzerlik

söz konusudur.¹ Her iki edebî türün gelişkin örneklerini yabancıların İtalyan kültürüne getirmeleri, dönemin edebiyat dünyasında çeşitlilik yaratmıştır. Ayrıca, bilimkurgu edebiyatının İtalya'da yayılması konusunda, toplumsal ve sınıai koşulları da göz önünde bulundurmak gerekir. İtalya özelinde bakıldığında "Boom Economico" (Ekonomik Canlanma/Patlama) ile canlanan ekonomi ve belirli bir refah düzeyine ulaşan halk için teknolojik gelişmeler, bu teknolojik gelişmelerin sonucunda da ortaya çıkan ürünler günlük yaşamın bir parçası hâline gelir. Örneğin, buzdolabı ve mikrodalga gibi ürünler evlerin vazgeçilmezleri olurken, fotokopi ve faks makinesi gibi yenilikler de çalışma alanlarının teknolojik ürünleri, bilimsel unsurları olarak hayatın doğal birer parçasına dönüşürler. Bu da bilimkurgu edebiyatında söz konusu olan kimi unsurların halk nezdinde kabul edilmesine yönelik kolaylaştırıcı bir etki gösterir. Öyle ki, toplum yaşamını şekillendiren unsurlar arasında teknolojinin ön sıralarda yer alması, bilimkurgu edebiyatı için uygun yeşerme ortamını hazırlarken, türü de politika ve tarihin, sosyal koşullar ile iç içe geçtiği bir yazın hâline getirir. Dolayısıyla, bilimkurgu eleştirmeni ve edebiyat tarihçisi Lino Aldani'nin belirttiği üzere, bilimkurgu yalnızca bir edebî tür değil, karmaşık bir sosyal olgudur (Brioni vd., 2019, s. 5).

Bilimkurguya ilişkin olarak İtalyan edebiyat ve kültür dünyasının oluşumuna dair, bu genel çerçevenin ardından, türe ilişkin bazı tanımlayıcı noktalara değinmek yerinde olacaktır: oldukça grift ve geniş bir konu olmasına rağmen, kısaca bilimkurgu, insanın olduğu durum ile olmak istediği durum arasındaki gerilimi aktarır: dönemden döneme bu arzu hep başkalaşır, diğer bir deyişle sürekli bir dönüşüm içerisinde. Kimi zaman uçmak, kimi zaman yıldızlara ulaşmak, kimi zaman da bilinmeyi/bilinmesi yasak olanı bilmeyi istemek gibi farklı arzulara evrilir (Fabozzi vd., 1989, s.1224). Bu noktada, bilimkurgunun temel kavramlarından biri olan "novum" önem kazanır. Michel Butor'un "La crise de croissance de la science fiction" adlı makalesinde belirttiği üzere, bilimkurgu *yeni bir şey üretmek zorundadır* (Butor, 1967, s. 595). Dolayısıyla bilimkurgu yazarının amacı gerçekliği aşmak, gerçeğin ötesine geçmek değil, modern bilim aracılığıyla gerçeğin sınırlarını genişletmektir (Butor, 1967, s. 595). Bilimkurgunun en önemli teorisyenlerinden olan Darko Suvin de aynı düşünceyi "novum" kavramı üzerinde kuramsallaştırır ve ortak aklın paylaştığı bir yeniliğin veya icadın bilimkurgunun ayrırcı yönü olduğuna işaret eder (Suvin, 1979, s. 63). Suvin'e göre, "novum"un asıl özelliği, yazarın ve okurun içinde buldukları gerçeklikten uzaklaştırılmasında yatmaktadır. Ancak bu uzaklaştırma, fantastik veya masalsı değil, bilime ve akla dayalı olmalıdır. Örneğin, kullanım alanı yeni bir alanı kapsayan ve daha önce hiç

¹ Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: Bülent Ayyıldız, "İtalyan polisiye edebiyatı: Giorgio Scerbanenco ve Venere Privata", içinde *Batı Kültürü ve Edebiyatlarında 20. Yüzyıl*, editörler: Battal Arvasi, Mustafa Güleç, Şenol Bezci, Ece Yassitepe Ayyıldız, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2018.

kullanılmamış bir makine, bir “novum” etkisi yaratır. “Novum” kavramı, Suvin’in kökenlerini Descartes ve Bacon sonrası bilimsel yönetime dayandırdığı bir durumdur (Suvin, 1979, s. 65). Dolayısıyla, bilim ve edebiyat arasındaki etkileşimi ve buna bağlı olarak da bilimkurgu ile diğer türler arasındaki farklar için belirleyici olan bir unsur işaret eder. Söz konusu kavramlar ve yaklaşımlar bilimkurgu edebiyatı için vazgeçilmez öğelerdir. XX. İtalyan edebiyatında ise benzer kavramlar düzleminde, özellikle bilim ve edebiyat arasındaki etkileşimi temel alan, eser ortaya koyan yazarların başında Primo Levi gelmektedir.

Primo Levi'nin bilimkurgu ile olan ilişkisini anlamak için öncelikle *bilimkurgu* terimi ile neyin kastedildiğini belirlemek gerekir. Bununla beraber dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da bilim-edebiyat ilişkisinin Primo Levi'deki kökenidir. Bilindiği üzere, Primo Levi bir kimyagerdir, bu nedenle de onun bir bilim adamı, pozitif bilimlere hâkim bir kişi olduğunu unutmamak gerekir. Toplama kampı deneyiminin ardından bir yazar olarak yaşamını sürdürür. Öyle ki, bu acımasız deneyimi anlatmayı yaşamının temel amacı hâline getirir. Diğer bir deyişle, bilim ve edebiyatın bir arada olduğu bir kişiliktir. Temel düzlemde bu çalışmanın çıkış noktasını bu iki farklı kavramın bir araya gelmesi oluşturur: nedir bu iki farklı kavram? Bir yanda bilim, diğer yanda edebiyat. Neden farklıdır? Çünkü gerçek bilim doğrulamaya ve kesinliğe dayanırken, edebiyatın özü hayâl gücünü, imgelem dünyasını ve, daha genel bir ifade ile, kurgu dünyasını ifade eder. O nedenle de, Primo Levi bilim ve kurguyu birleştiren bir yazar olarak değerlendirilir. Primo Levi'nin yazarlık yaşantısında en önemli özelliği, belki de sıfatı, onun “Auschwitz /Toplama Kampı Tanığı” olmasıdır. *Se questo è un uomo (Bunlar da mı insan?)*, *La tregua (Ateşkes)*, *I Sommersi e i salvati (Boğulanlar ve Kurtulanlar)* gibi edebî yönü yüksek eserlerinin temel niteliği bu tanıklıklar etrafında şekillenir. Primo Levi'nin bilimkurgu eserleri kaleme almasındaki önemli etkenlerden biri, bir kimyager olarak pozitif bilime olan aşinalığıdır. Ayrıca, anlatılarının temelini genellikle kamp deneyimi kökenli olması ve kampta kimyager olması hasebiyle hayatta kalabilmesi durumu birleştğinde, Levi'nin bilimkurgu edebiyatına dair örnekler vermesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Zira hem bilimi hem de anlatma isteğini bünyesinde buluşturan Primo Levi için edebiyat sadece “tanıklık” durumunun ve “acı” duygusunun değil, aklın, ilerlemenin, bilimin ve teknolojinin tezahürlerini yansıtmayı da ifade etmektedir. Ancak yine de Torino'lu yazarın bilimkurgu yazarı olarak değerlendirilmesi ve geniş kitleler ile, özellikle de eleştirmenlerce kabul edilmesi çok daha sonraları gerçekleşen bir olaydır.

Bu husus çerçevesinde Primo Levi'nin bilimkurgu yönünü anlamlandırmak için bilimkurgu kavramının neyi ifade ettiğine değinmek yerinde olacaktır. Bu noktada Orhan Duru'nun da işaret ettiği iki önemli soru mevcuttur: “Nedir bilimkurgu?” ve bir başka ifadeyle,

“bilimkurgu yazarı okura ne anlatır?”. Orhan Duru'nun belirttiği üzere,

Bilimkurgu yazarı, ya bugünün çağdaş bilim ve teknik gelişmelerini ya da bunların kısa sürede gerçekleştirecekleri sanılan etkilerini dikkate alır, bunlar olmazsa gelecekte var olacağını öne sürdüğü bir bilimsel gelişmeye dayandırır öyküsünü. Bu bilimsel gelişme ya da teknik salt uydurma da olabilir, çağımızdaki bir varsayımın uzantısı da olabilir (1973a, s. 335).

Hâl böyle olunca, bilimkurgunun en çok üzerinde durduğu beş farklı konu ortaya çıkar: 1. Uzay gezileri, zaman içerisinde yer değiştirme ya da zaman içinde geziler, başka boyutlarda ya da koşut evrenlerde geziler; 2. Başka yıldızlardan gelen akıllı ya da akılsız yaratıklarla, uzay canavarlarıyla karşılaşma; 3. Dünyanın gelecekteki tarihi ya da varsayimli / alternatif tarih, bir başka ifadeyle dünyanın sonu hikâyeleri, distopyalar; 4. Olağanüstü buluşların yarattığı durumlar, robotlar veya cyborglar gibi; 5. Ütopya, yani kurgusal dünyalar (Duru, 1973a, s. 335). Bu alan tanımlamaları kısa olmasına karşın, türün özünü ve çerçevesini işaret etmesi yönüyle açıklayıcıdır.

2. Primo Levi ve Bilimkurgu

Bilimkurgunun özüne yönelik bu tanımlamalardan sonra, Primo Levi'ye dönülecek olursa, İtalyan yazarın ilk romanı *Se questo è un uomo*'nun 1947 yılında yayınlandığı görülür. Bu Levi eseri, toplama kampları ile ilgili, yazarın tanıklığını ve yaşadığı acı dolu deneyimin sonuçlarını içermektedir. Ancak, aynı tarihlere denk düşen bir başka Levi eseri daha mevcuttur: *I Mnemagohi* (İngilizce'de yaygın ismiyle *Mnemogogeus*) isimli bu bilimkurgu öykünün ilk taslağı yine aynı yıl kaleme alınmıştır. Hatta, bu öykü 19 Aralık 1948 tarihinde *L'Italia socialista* dergisinde yayınlanır (Mori, 2018, s. 4). Primo Levi'nin ilk bilimkurgu öyküsü olan *I Mnemagohi*'nin ana teması aslında bizlere yazarın kamp deneyimini aktarırken, geçmişe, hatırlamaya, anılara odaklanan anlatım tarzına ilişkin ipuçları verir. Bu öyküde, anıları birer kokuya dönüştürerek tüm hafızasını/geçmişini saklamamanın yolunu bulan bir bilim adamı konu edilir. Benzer şekilde Primo Levi de bir bilim insanı olarak, anılarının sonsuza uzanmasını edebiyat aracılığı ile sağlamış, öyküsünü bir anlamda içinde yaşadığı modern hayata bağlamıştır. Söz konusu öykü, Primo Levi'nin edebî yaşantısının daha en başında dahi bilim-edebiyat ilişkisi üzerine bir fikri olduğunu, bilimkurgunun yazarın düşün dünyasındaki kökenlerini işaret eder. Fakat bu öykü ve diğer fantastik ile bilimkurgu nitelikli öyküleri 1960'lı yıllara gelindiğinde ancak bir öykü kitabında yayınlanabilir. Bilimkurguya dair kökenler hususunda Levi, *La ricerca delle radici(Kökenleri Arayış)* adlı eserinde pek çok ipucu bırakır. Kişisel bir yazar antolojisi olarak değerlendirebilecek bu eserde Rabelais, Carlo Porta, Lucretius, A. C. Clark, Fredric Brown ve J. Swift gibi

isimlerden metin örnekleri verir. Yalnızca bu isimler dahi bize Primo Levi için edebiyatın, fantastik olanla, bilimle ve anlatılmaz olanı anlatma yolunda işlevini imler.

Ancak, İtalyan edebiyat çevrelerinde bugün dahi, ne kadar popüler olursa olsun, bilimkurguya karşı bir önyargı, bir küçümseme mevcuttur. Levi'nin öykülerini kaleme aldığı 1960'lı yıllarda da benzer bir yaklaşım ve tutum söz konusudur. Öyle ki Primo Levi, fantastik ve bilimkurgu öykülerini bir mahlas altında yayınladı: *Storie naturali (Doğal Öyküler)* Damiano Malabaila imzasıyla yayımlandı (Speelman, 2010, s. 33). *Storie naturali* eserini bir mahlas altında yayınlamasının gerekçesini yazar şu cümlelerle anlatmaktadır:

Ben, edebiyat dünyasına, toplama kampları üzerine iki kitapla girdim; o kitapların değerini yargılamak bana düşmez, ancak şüphesiz ciddi bir okuyucu kitlesine adanmış ciddi kitaplardı. Şimdi aynı kitleye, daha hafif, mizah ve ahlaki tuzaklar içeren eğlenceli ve bağımsız hikâyeler dizisi sunuyorum: 'Peki ama bu dolandırıcılık, ticarete yağ şişelerinde şarap satan birinin sahtekârlığı ile aynı şey değil mi?' diye sorabilirsiniz. Aynı soruları 'Storie naturali'yi yazma ve yayınlama aşamasında ben de kendime sordum. Eğer kamp dünyası ve bu uydurmaya hikâyeler arasında bir devamlılık, bir bağ olduğunun farkına varmasaydım, yayınlamayı düşünmezdim. Benim için kamp, kötülüklerin, çarpıklıkların en büyüğü, akıl tarafından yaratılan canavarların en tehlikelisi olmuştur. (aktaran Kuzu, 2011, s. 37).

Bu seçimin iki gerekçesi vardır: 1. Eleştiri dünyasındaki yadırgamadan kaçmak; 2. Okurların gözünde "Auschwitz Tanığı" sıfatına zarar getirmemek. İlk bakışta söz konusu "Auschwitz Tanığı" düşüncesinin önemini ayırsamak oldukça zordur, zira bu yalnızca basit bir sıfat değildir, bir anlamda toplumsal bir belleğin ve hatta kimi zaman yapılandırılmış, kimi zamansa zorlanmış bir tarihin işaretidir. Tanık düşüncesinin önemini anlamak için kamplar ve tanıklık üzerine çalışmalar yapan düşünür Enzo Traverso'nun şu cümleleri oldukça aydınlatıcıdır:

Günümüzde yas çalışması nesne ve biçim değiştiriyor. Bu yüzyıl döneminde, Auschwitz, Batı dünyasının kolektif belleğinin üzerinde yükseldiği kaide hâlini almış durumda. Bellek politikası -resmi anmalar, müzeler, filmler, vb.- Shoah'ı, savaşlar, totalitarizmler, soykırımlar ve insanlığa karşı işlenen suçlar çağı olarak 20. yüzyılın metaforu yapma eğiliminde. Bu temsiller sisteminin merkezine yeni bir figür yerleşmiştir: tanık (2020 s. 14).

İşte bu tanık olgusundan kendini sıyıramayan Levi'nin ilk bilimkurgu öyküleri başlarda eleştirmenlerce yadırganır. Ancak zamanla öykülerinin temel çıkış noktasının tanıklık eserleri ile aynı öze sahip olduğunun farkına varılmasıyla, bu algıda köklü bir değişiklik gözlemlenir. Nitekim, hem tanıklık hem de bilimkurgu öykülerinde benzer temalar, benzer ahlaki sorunlar ve kaygılar, benzer ahlaki sorumluluklar anlatılmaktadır. Dolayısıyla, Primo Levi, bilimkurguyu ahlaki yönü yüksek bir edebi tür olarak tanımladı: bu tarzda kaleme aldığı öyküler de aslında şekil değiştirmiş ahlaki öykülerdir (Mori, 2018, s. 2). Örneğin, toplum eleştirisi, insan-beden ilişkisi, tüketim çılgınlığı, insanlığın sonuna dair değerlendirmeler gibi farklı konuları başarıyla ele alan öyküler bu açıdan değerlendirilmeye alındığında, Levi'nin bilimkurgu öykülerinin tanıklık eserleri ile beraber okunmaya başlandıkça hem okurların, hem de eleştirmenlerin gözünde değeri artar. Primo Levi'yi döneminin diğer yazarlarından farklı kılan özelliği, "tanıklık" çerçevesinde kaleme aldığı eserlerinin özünü bilimkurgu eserlerine de yansıtarak, yepyeni bir okuma deneyimi sunmasıdır. Diğer bir deyişle, ahlaki kıssalar olarak değerlendirilebilecek öyküleri bilimkurgu unsurları ile birleştirerek, Guido Morselli, Valerio Evangelisti, Italo Calvino ve Umberto Eco gibi hem çağdaş hem de sonraki dönem yazarları üzerinde etkili olmuştur. Lakin Levi'nin etkisi bu yazarlar üzerinde doğrudan bir esinlenme noktası yaratmak değildir, ancak dolaylı aktarım yoluyla bir etkileşimden söz etmek mümkündür. Altı çizilmesi gereken nokta, Levi'nin öncülleme niteliği gösteren öykülerinin farklı yazarlarca benzer düzlemler üzerinden çeşitli tekniklerle sunulması imkanı yaratması, bir başka ifadeyle toplumu ve okuru bilimkurgunun ciddi bir tür olduğuna ve insanın varoluşuna dair ahlak, sorumluluk, acı ve mutluluk gibi derinlikli unsurları başarıyla (hem ticari hem de edebi olarak, zira Levi'nin bilimkurgu öyküleri İtalya'da oldukça popüler olmuş ve düzenli bir satış rakamına ulaşmıştır) yansıtmasında yatmaktadır. Neticede, günümüzde bilimkurgu öyküleri Levi'nin hem kimyager, hem tanık hem de yazar yönünü vurgulayan eserler olarak kabul edilir.

Torino'lu yazarın bir edebiyat insanı olarak anlatma arzusunu ortaya koyduğu aynı tarihli bu iki farklı anlatı türünden, -bir yanda tanıklık, diğer yanda bilimkurgu-, Levi'nin iki farklı yönünü okumak mümkündür. Doğaldır ki bu iki farklı yön, Levi için bilimkurguyu bir kaçış edebiyatı olarak tanımlamayı riskli hâle getirir. Hatırlanacağı üzere, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bilimkurgu edebiyatı, bu dünyanın acılarından ve insanın acımasızlığından kaçıp yeni, farklı ve güzel dünya arzusunda olan yazarlar için bir kaçış yeri, bir kaçış edebiyatı olarak tanımlanmıştır.

Fakat Primo Levi için farklı bir durum söz konusudur: yazar bilimkurguyu, bir gerçeklik, olma/gerçekleşme ihtimali olan öykülerde değerlendirmek ister: bu nedenle de öykülerini topladığı kitaba *Storie naturali (Doğal Öyküler)* ismini verir (Ross, 2007, s. 106). Levi'nin bu kitabına verdiği isim oldukça

manidardır: bir anlamda Primo Levi için bilimkurgunun amacına da işaret eder. Yazar için bu öyküler, anlatılan kişiler, ahlaki değerler gerçektir, doğaldır; henüz gerçekleşme bile, kısa sürede gerçekleşecektir. Bu noktada, Primo Levi'nin içinde yer aldığı dönemin bilimkurgu anlayışına kısaca değinmek gerekir. Genel bir tarihlendirme yapılacak olursa, Levi ve çağdaşları ikinci nesil bilim kurguculardır. İlk nesil bilimkurgucular Jules Verne'den A. Asimov'a uzanan bir çizgidir ve teknolojinin çok daha iyi bir gelecek kuracağı düşüncesini benimserler. Bilimin öncülüğünde çok daha iyi, çok daha sorunsuz bir dünya hayalini işlerler. Ancak, Primo Levi'nin de dâhil olduğu ikinci nesil bilimkurgu yazarlarının temel çıkış noktası farklıdır: kötümser ve bilersiz bir gelecek ile onu şekillendirecek kötü teknoloji veya teknolojinin kötüye kullanılmasına dair bir düşünce söz konusudur. Nitekim, bu yazarlar için bilim ile teknolojideki her gelişme iyiliğin ve güzelliğin habercisi değildir: gelinen noktada, bilim ve sonuçları, korku ve panik kaynağı olarak eş değer görmektedir (Fabozzi vd., 1989, s.1224).

Bu noktayla bağlantılı olarak, teknolojinin kötüye kullanılması, bilimin insana zarar veren sınırsız evrimi gibi, düşüncelerin çıkış noktası Primo Levi için toplama kampları, daha açık bir ifadeyle II. Dünya Savaşı boyunca tanık olunan Nazi teknolojisidir. Enzo Traverso *Geçmiş Kullanma Kılavuzu* adlı eserinde, benzer bir şekilde Nazi toplama kampları, sistematik kötülük ve belleğin kullanımına dair fikirler öne sürerken şu tespitte bulunur:

Bu çabayı, savaştan hemen sonra, Frankfurt Okulu'nun öncülerinden Horkheimer ve Adorno göstermişlerdi. Nazizmi uygarlığın barbarlığa sürüklenişinin ifadesi olarak yorumlayan o dönemin egemen bakış açısının tersine, onlar Nazizmde, negatif diyalektiğin vardığı noktayı, özgürleştirici bir araç olan aklın tahakküm aracına, tekniğin ve sanayinin gelişiminin de insanî ve toplumsal gerilemeye dönüşümünü görmüştü (2020, s. 91).

Alıntının vurguladığı düşünce ile Primo Levi öykülerinin işlediği nokta da benzerlik göstermektedir ve Nazi teknolojisinin/bilimin insanlığın sonuna dair korkuları doğurduğu fikrinde yoğunlaşır.

Temel olarak bu fikir düzleminde ilerlerken, Levi'nin öykülerinde göze çarpan bilimkurgu unsurlarını şöyle sıralayabiliriz: ekolojik felaketler veya dünyanın sonuna ilişkin felaket senaryoları; düşünen makineler; robotlar ve androidler; diğer canlı formları ile temas; distopyalar (Ross, 2007, s. 106). Görüldüğü üzere, Primo Levi yukarıda sözü edilen ve dünya çapında kabul görmüş temel bilimkurgu izleklerini takip eder. Bunun yanı sıra, şiir yazan makineler, yapay gerçeklik araçları, kendini üreten ve yineleyen telefon ağı gibi bugün sıklıkla sözü edilen unsurlar da göze çarpar. Primo Levi'nin kimi öykülerinde kullandığı bilimkurgu

unsurları genellikle diğer bilimkurgu yazarları tarafından kullanılan ve vurgulanan öğelerden oluşmaktadır. Bazı öykülerde oldukça yenilikçi bilimkurgu unsurları mevcut olmasına karşın, aynı çağın çocukları olarak Primo Levi, çağdaşlarından bilim ve edebiyat ilişkisi, bilimin insan yaşamındaki yeri konusunda büyük bir ayrışma göstermez. Ancak, asıl ilgi çekici nokta, Primo Levi'nin farklı bir perspektif sunarak, toplama kampı deneyimlerinin ahlaki düşüncesi çerçevesinde okurunu bambaşka dünyalara ve duygulara kolaylıkla taşıyabilmesidir. Bir başka deyişle, teknolojideki en küçük bir gelişmeyi, benzersiz bir değişiklik gibi sunmaktan ziyade, o öğeye dair alımlamamızı değiştirerek, toplama kampı temelli bir algılama düşüncesi ve insanın değişmez kötülüğü üzerinden bir anlatıma başvurmaktadır. Enzo Traverso bu dönüşeme dair oldukça çarpıcı bir örnek verir:

Marx'ın metaforu, ilerleme mitolojisinin tutsağıydı; bu mitolojide, sanayi toplumunun ifadesi, gücün ve hızın imgesi olan demir yolları, tümüyle 19. yüzyılın simgesiydi. Birkenau'un raylarından, Sibiryaya gulaglarında zek'lerin [mahkûmların] inşa ettiği demir yollarından sonra, lokomotifler artık devrimi çağrıştırmıyor (2020, s. 101, 102).

Neticede, Primo Levi ahlak unsurları anlatımın özüne yerleştirerek teknolojiyi, bilimi ve kurguyu bir potada eritir. Traverso'nun cümlelerinin işaret ettiği gibi Primo Levi için de teknolojiyi ve bilimin simgelediği yalnızca ilerleme fikri değildir, yalın olumlu bir anlamdan ziyade, farklı yönleriyle olumsuz ve kötücül bir gelecek ve teknolojisini düşüncesi sezilmektedir. Nitekim, fayda ve zarar oranlaması yapıldığında, insanın uygulamada ve iş yaşantısında sağlayacağı faydaya oranla, insanın ahlaki yapıda ve varoluşunda yaşayacağı yıpranma çok daha yükse bir düzeyde olmakla beraber, tehlikelidir.

3. Bir Makine Şair: *Il versificatore*²

Levi'ye ilişkin bu bilgilerin uygulama alanı olarak görebileceğimiz eserleri 1966 tarihli *Storie naturali* ve 1971 tarihli *Vizio di forma* başlıklı öykü kitaplarıdır. Torino'lu yazarın bilimkurgu öykülerinin önemini ve etkisini göstermek için ele alacağımız öykü *Il versificatore* başlığını taşımaktadır.

1960 yılında kaleme alınan *Il versificatore* adlı bu öykünün ana izleği, reklam yazarı olarak tanımlayabileceğimiz bir şairin işini kolaylaştırmak ve müşterilere daha iyi bir şekilde hizmet sunabilmek adına otomatik olarak şiir yazan bir makine satın alması üzerine gelişir. *Il versificatore* ismi, sözcük yapısı itibarıyla "şiir yazmak" anlamına gelen İtalyanca "versificare" fiilinden türetilmiştir. Hizmeti satın alan şair ve makinenin üretici, temsilcisi Bay Simpson arasındaki etkileşim ilgi çekicidir. Zira Bay Simpson

² "Versificatore" isimli makineyi, Türkçe'ye "mısrabaz" veya "şiirbaz" olarak çevirmek bu öykü çerçevesinde uygun olacaktır.

Amerikan şirketi ve “Il versificatore”nin üreticisi olan NATCA şirketinin bir temsilcisi, yani yeninin bir simgesiyken, şair ise eskiyi temsil etmektedir. Levi'nin öykülerinde görülen ahlakî durumları eleştiren ironinin bir örneğini Bay Simpson karakterinde de gözlemliyoruz. Bu karakter, Amerikan tarzı tüketim çılgınlığının bir işaretidir (Ross, 2007, s. 111). Bu satın alma aslında, toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak okuru karşılamaktadır. Bir yandan ihtiyaç ve teknoloji arasında bir denklem oluştururken, diğer yandan bu denklemin ahlakî unsurlarının da teknolojinin standartlaşmasıyla beraber ulaşılabilir hâle gelmesiyle, insan yaşamının entegre bir parçasına dönüşür. Bu iki uçlu denklemi Primo Levi'nin şu cümlelerinde okuruz:

ŞAİR: [...] Bana Bay Simpson'u bağlayınız.

SEKRETER: (Şaşkın ve huzursuz) Simpson mu? NATCA temsilcisi mi? Şu ofis makineleri üreten şirketin temsilcisi mi?

ŞAİR: (Kuru bir şekilde) Evet, o. Başka Simpson yok ki.

SEKRETER: (Bir telefon numarası tuşlar) Bay Simpson lütfen?... Evet, bekliyorum.

ŞAİR: Ona söyleyin bir an önce buraya gelsin, Versificatore'nin broşürü ile. Hatta, durun, bana verin: onunla ben konuşmak istiyorum.

SEKRETER: (Kısık sesle, isteksizce) O makineyi satın almak mı istiyorsunuz?

ŞAİR: (kısık sesle, daha sakince) Üzülmeğiniz hanımefendi ve aklımıza yanlış fikirler gelmesin. (İkna edici) İnsan yeniliği takip etmeli, bunu siz de çok iyi biliyorsunuz. Çağa ayak uydurmak gerekli. Ben de hoşnut değilim, buna emin olabilirsiniz, ama bir noktada karar da vermek gerekir. Ayrıca, endişeniz olmasın: sizin için burada her daim iş olacak (Levi, 1986, s. 24).

Alıntudan da görüleceği üzere, teknolojik ilerlemenin temel çıkış noktası insan yaşamının kolaylaştırılması ve bireyin/toplumun çalışma yoğunluğunun azaltılmasıdır. Bu düzlem üzerinde insanî nitelikleri gerçekleştirilmesi beklenen her makinenin benzer şekilde insanî özelliklere göre hareket etmesi ve iş gördüğü insanın kalitesine uygun ürünler vermesi beklenmektedir. Bahsedilen beklenti ise insan-makine, insan-teknoloji arasındaki ikilemlerin ve çetrefilli ilişkilerin şekillendirici unsurudur. Ahlakî açıdan değerlendirildiğinde nasıl ki insanın hırsları, yapısı ve temel içgüdüleri değişmezse, diğer bir deyişle her zaman için daha iyiye, daha fazlasına sahip olmaya doğru bir yönelim gözlemlenirse,

makine/teknoloji de benzer şekilde ilerleme duygusunu özünde barındırmaktadır.³

Bu hususta, makine ve robot unsurlarının bilimkurguda ifade ettiği önemi anımsamak yerinde olacaktır. Robotlar, bilimkurgu edebiyatının en önemli ve bir anlamda ayakları en çok yere basan ve en gerçekçi konusudur. Zira gerçeğe en yakın tahminler genellikle bu alana aittir (Roloff ve Seeplen, 1995, s. 62). Tabii bu noktada altı çizilmesi gereken önemli bir unsur da, insanların en çok bu hayâlin gerçekleşmesi yolunda çalışmış olmasıdır. Doğal olarak, robotlar insana en çok benzeyen, insanî duyguları ve insanın tarihini en iyi şekilde yansıttığı düşünülen bilimsel/teknolojik gelişmelerdir (Roloff ve Seeplen, 1995, s. 62). Ayrıca, bu öykü özelinde düşünüldüğünde, şair yazan bir makineyi bir robot olarak değerlendirirsek, robot sözcüğünün asıl anlamı olan “angarya işi yapan”, “iş/işçi” tanımına atıfta bulunmak mümkündür (Klass, 1983, s. 173): Şairin iş yoğunluğunu azaltacak, şairin yapmak istemediği işleri yapacaktır. Morton Klass'ın belirttiği üzere robot düşüncesi (bu çalışmada Primo Levi'nin şair yazan makinesi) bilimkurguda ilkin ekonomik ve sosyal bir tehdit olarak karşımıza çıkar (1983, s. 178). Zira robotun insanı işinden etmesi ve bildiğimiz anlamda ekonomi dünyasına zarar verebilmesi, bunun sonucunda da insanın sosyal yaşamını tehlikeye atması bir tehlike arz etmektedir. İşte bu yaklaşım, ortak yaşam alanında bir sorun teşkil etmektedir. Ancak, teknolojinin ilerlemesi ve insan kontrolünün makineyi bir hizmetçiye çevirmesi ve insan yaşamının kolaylaştırıcı unsuruna dönüşmesi, Primo Levi'nin de işaret ettiği bir noktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, tahmin edilebileceği üzere *Il versificatore* adlı bu öykü bilimkurgu edebiyatı açısından bir öncülleme niteliği taşıyor: kendi kendine üreten /kendi kendine düşünen bir makine mevcuttur. Söz konusu makine insanlık ile keskin ve belirsiz bir temas hâlinindedir, insanlığın hem mesleğini hem de geleceğini ilgilendirir. Makine ve insan arasındaki ilk keskin teması, Primo Levi öyküsünde, “Il versificatore” adlı makinenin ilk çalıştırılma hâlinde görürüz:

ŞAİR (aceleyle ve sinirle) Evet, deniyorum. İşte: LYR, PHIL (ki klik); üçlü dize (terza rima), 11'li hece ölçüsü (klik); XVII. yüzyıl (Klik. Her klikte, makinenin sesi daha da gür çıkar ve tonu değişir). Hadi Bakalım! Âdeta bir ağustos böceği/dillidüdük: üç kısa ses ve bir uzun. Yüklemeler, dağıtımlar, ve elektronik hesap makinelerinin işlem yaparken çıkardığına benzer şekilde ritmik sesler çıkararak makine işe koyulur (Levi, 1986, s. 29).

³ Bu noktada A. Asimov'un *Ben Robot* eserinde işlediği robotlar, duygu ve ruh arasındaki bağlantı hatırlanması yerinde olacaktır.

Ancak bu noktada dikkat çekici asıl unsur, makine/teknoloji ilişkisinde insanın belirleyici olmasıdır. İnsanın kullanımı makinenin/teknolojinin kaderini belirler. Bir başka ifade ile teknoloji, Primo Levi'nin örneğini verdiği gibi şiir yazmak, bir sanat icra etmek veya Şairin yaptığı şekliyle insanî duyguların ifadesi olabileceği gibi, daha önce de sözü edildiği üzere, Nazilerin kullandığı şekilde veya savaşta kullanılan diğer teknolojik araçlar gibi, insana zarar vermek içinde kullanılabilir. Sonuç olarak, makine/teknoloji ilk hâliyle kendisini yönlendiren insanın amaçları ve ahlakî ilkeleri doğrusunda değer kazanır. Yukarıdaki iki örnekte de görülebileceği üzere, Primo Levi öyküsünün ilk kısmında bu fikri destekler niteliktedir.

Dolayısıyla, ortaya çıkan tablo, Primo Levi'nin öyküsünü ahlakî yönü kuvvetli, insan-makine/teknoloji etkileşiminde sınırların yavaş yavaş belirsizleşmeye başladığı bir noktaya taşır. Bu noktada, sınırların belirginsizleşmesi ve siyah-beyaz ayrımında, gri olan bölgelere geçilmesi, bizleri Primo Levi'nin bir başka önemli kavramı olan ve toplama kamplarındaki tanıklık durumuna ilişkin bir çözümleme, anlama ve anlamlandırma çabası olan “gri bölge” kavramına götürür. Söz konusu “gri bölge” referansının insan-teknoloji dilemmasında da göze çarpması şaşırtıcı değildir, zira tüm düşün dünyası benzer ahlakî durumlar ve yaşam koşulları tarafından şekillendirilmiştir ve ölüm-yaşam arasında, toplama kamp temelli bir düşünce olan tanıklık (kurtulanlar) ve gerçek tanıklık (boğulanlar) arasında bir ikilemin yansımasıdır. Nitekim, İtalyan yazar için hayatın kendisi tamamıyla bir “gri bölge”dir. Bu duruma istinaden, benzer bir şekilde şiir üreten bu makine, doğrudan bir tehlike arz etmese de, bilim-insan ilişkisi açısından çetrefillidir. Zira insanın bir sureti olarak da kabul edilen makineler, düşünebilir, şiir yazabilir ve edebiyat üretebilir duruma geldiğinde, bir nevi “duygu” olarak tanımlanan koşulları da gerçekleştirme potansiyeline sahip olur (Roloff ve Seeplen, 1995, s. 65). Söz konusu durum ile ilgili olarak keskin bir gözlemi Italo Calvino'nun Primo Levi öykülerini “fantabiological” olarak tanımlamasında buluruz (Ross, 2007, s. 106). Calvino, Levi'ye ilişkin bu adlandırma, hatta kavramlaştırma ile aslında Levi'nin öykülerinin “İnsan ne olmalıdır?”, “İnsan nedir?” ve “İnsan yaşamının manipülasyonu ne noktaya ulaştırılabilir?” gibi karmaşık ahlakî sorulara cevap aradığını ifade eder (Ross, 2007, s. 106). Bu nedenledir ki, Levi'nin anlatımını fantastik ve biyolojik olanın bir karışımı, katmanlı bir kesişim noktası, insanın yapısına yönelik bir sorgulama aracı olarak değerlendirir.

Sınırların bu derece belirsizleşmesi, yapay zekâ ve teknolojinin insan kontrolünden çıkmasını ve öz gelişimleri yaşamaya dair fikirleri daha da olası kılar. Bir anlamda yapay zekânın insanla olan etkileşimi dikkat çeker: doğaldır ki *Il Versificatore* adlı bu öyküyü kıymetli kılan yalnızca bilimkurgu, yapay zekâ veya üretime dair ahlakî sorunlar değildir. Otomatik yazma, makinelerin edebiyatı ele geçirmesi düşüncesi oldukça

önemli ve ilgi çekicidir. Çünkü insanı diğer canlılardan ve makinelerden ayıran unsur kültür, -bu noktada bilinçli bir edebiyat-, üretme kabiliyetidir. Benzer bir kabiliyetin makinelerde/yapay zekâda mevcut olması, insanlığın biricikliği fikrini tehdit eder ve yazarı meslekî olarak şüpheye düşürür:

MISRABAZ

[...]

Bay Sinsone acele ediniz savaşınız

Uygun aletlerle bana geliniz

Mevcut bağlantıları değiştiriniz

Sekizbinaltıyüzyonyedi

Tamir ediniz. Çok teşekkürler.

Kuvvetli bir gürültü, kıyamet, kargaşa, patırtı.

ŞAİR: (Sesini duyurmak için bağırarak) Ne haltlar dönüyor?

SEKRETER: (çok korkmuş, odanın bir köşesine sinmiş) Yardım edin, yardım edin, duman çıkıyor. Şimdi yanacak. Patlayacak! Teknisyen çağıralım. Hayır, itfaiye. Ambulans. Ben gidiyorum!

SIMPSON: (o da sinirlidir) Bir dakika. Sakin lütfen. Sakin olunuz hanımefendi: şu koltuğa oturunuz, sessiz olunuz ve başımı döndürmeyiniz. Önemli bir şeydir muhtemelen; [...]

ŞAİR: Anlamıyorum. Ne demek istiyorsunuz?

SIMPSON: (yumuşak) Belki gözünüzden kaçtı: bana ne dedi duymadınız mı? “Bay Sinsone, acele ediniz, savaşınız”.

ŞAİR: Yani? Şiirsel bir anlatım olmalı: şiirsel kullanım ya da şiirsel anlatımın dereceleri v.b. kitapçığa yazılmamış mı?

SIMPSON: Hayır, bakınız. Daha fazlası var. Benim adımları “Sinsone” olarak değiştirmiş bazı nedenlerden ötürü. Şunu söylemeliyim ki ismimi saflaştırmış: çünkü (kivançla) “Simpson” etimolojik olarak “Sinsone”ye bağlanır, İbranice hâli “Shimshon” üzerinden. Makine bunu bilemezdi: ama o panik anında, hızlı bir şekilde amperin arttığını hissedince, bir müdahalede bulunma ihtiyacı duydu, bir yardım ihtiyacı ve böylece eski ile yeni kurtarıcısı arasında bir bağ kurdu.

ŞAIR: (derin bir hayranlıkla) Bir bağ...
Şiirsel bir bağ!

SIMPSON: Kesinlikle. Eğer bu şiir değilse,
nedir?

ŞAIR: Evet... Evet, oldukça makul,
söylenecek bir şey yok. (Durur). Ve...
(yapmacık bir utanmayla) Eğer şimdi daha
dünyevî, daha sıkıcı sorunlara gelecek
olursak... Sizin şu önceki teklifinizi bir kez
daha gözden geçirelim mi? (Levi, 1986, s.
38)

“Şiirsel bir bağ”, “edebiyat üreten bir makine”, “bir makine şair” Primo Levi’nin öncüllemesi olarak değerlendirilebilir. Primo Levi bu fikir ile birlikte İtalyan edebiyatı için bir öncü konumuna yükselir. Öyle ki, edebiyat üreten yapay zekâya dair bu fikir tohumunu daha sonra hem Italo Calvino’da⁴ - özellikle “sibernetikler” ile ilgili yazısında ve *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu* romanında - hem de Umberto Eco’da, *Foucault Sarkacı*’nda görürüz. Italo Calvino edebiyata ve kültüre dair 1967 yılında kaleme aldığı “Sibernetikler ve Hayaletler (Birleştirme Süreci Olarak Anlatı Üzerine Notlar)” başlıklı denemesinde edebiyat üreten makine fikrine ilişkin şu tespitlerde bulunur:

Bir edebiyat robotunun üslubu ne olurdu? Onun gerçek yöneliminin klasikçilik olacağını düşünüyorum: Şiirsel-elektronik bir makinenin sınama alanı, geleneksel yapıtların, kapalı ölçü biçimlerine sahip şiirlerin, baştan sona kurallara dayalı olarak yazılmış romanların üretimi olacaktır (2008, s. 204).

Görüldüğü üzere, Levi bir yandan edebiyatın önemine vurgu yaparken, diğer yandan edebiyatın yaratımını da sorgulamaktadır. Diğer bir deyişle bilimin insanî yönünü, insan ile bilim ilişkisini edebiyat-makine ikilemi üzerinden işaret etmektedir. Hatta, bu çerçevede “Il versificatore” mükemmelliğe yönelik mekanik bir hayâli okura sunmaktadır. Bir anlamda, sanatsal üretimin yoruculuğunu yok sayacak, kolaylıkla üretilebilecek kalıcı sanat üreten bir makineye sahip olma fikri yazara cazip gelir (Castronuovo, 2004, s. 521). Adı geçen makalesinde Calvino bu durumu şu cümlelerde anlatır:

Gerçekten de, sibernetikteki gelişmelere, kendi programını değiştirebilen, kendi duyarlık ve gereksinimlerini geliştirebilen makinelere doğru yol aldığından; belirli bir noktada, kendi gelenekçiliğinden

hoşnutsuzluk duyup, yazıya ilişkin yeni anlama tarzları önermeye koyularak kendi kodlarını tamamen alt üst edecek bir edebiyat makinesi düşünebiliriz pekâlâ (2008, s. 204).

4. Sonuç

Torino’lu yazarın *Il Versificatore* başlıklı öyküsü, çok katmanlı bir dönüşüm sunar. Nihayetinde, insan-makine, bilim-kurgu, teknoloji-gelenek gibi karşıt öğeler çerçevesinde şekillenen katmanları işler. Primo Levi’nin sunduğu bu dönüşümü öykünün sonunda Şair’in konuşmasında gözlemleriz. Şair, tüm ahlakî ve insanî sorumluluklarını bir kenara bırakarak, makinenin/teknolojinin üstünlüğünü kabul etmiş ve işlerini makinenin yerine getirmesine izin vermiş görünmektedir. Ancak burada Şair’in maddî kazançları ve toplumsal olarak herhangi bir zorlanma (ekonomik veya ahlakî olarak) ile karşılaşmaması dikkat çekicidir. Zira yapay zekânın kaydettiği ilerleme kişiyi maddî dünya bağlamında mutlu etmektedir:

ŞAIR: (kalabalığa seslenerek) İki yıldır bir “Mısrabaz”ım (Il versificatore) var. Kendini amorti etti diyemem, ama benim için vazgeçilmez oldu. Oldukça faydalı: şair olarak işimi kolaylaştırmanın yanında, hesaplarımın ve giderlerimin kaydını tutuyor, bana son tarihleri hatırlatıyor, ayrıca yazışmalarıma da bakıyor: aslında, ona düzyazı yazmayı öğrettim, ve bunu iyi beceriyor. Şu anda dinlemekte olduğunuz metin örneğin, onun eseri (Levi, 1986, s. 40, 41).

Görüldüğü üzere, insan, kendisine ait yaşantısından, kendisini tanımlayan özelliklerden biri olan mesleğinden vazgeçmiş, ruh ve beden arasında derin bir ayrım gerçekleşmiştir. Bu noktada İtalyan düşünür Franco Berardi’nin şu cümleleri insan-teknoloji, ruh-beden ikilemi konusunda oldukça aydınlatıcıdır:

Bir zamanlar serbestçe gezinen ruh, üretim makinesini yapılandıran işlemsel mübadeleler sistemiyle uyumlu hâle gelebilmek için işlevsel patikaları takip etmek zorunda artık. Ruh katılıyor, sevecenliğini ve biçimlendirilebilir olma özelliğini yitiriyor. Sanayi fabrikaları bedeni kullanmış, bedeni ruhunu montaj hattının berisinde bırakmaya zorlamıştı, böylece işçi ruhsuz bir beden gibi görünür. Gayrimaddi fabrika ise bizden ruhumuzu - zekâmızı, duyarlılığımızı, yaratıcılığımızı ve dilimizi-kullanılabilir hâlde tutmamızı istiyor. İşe yaramaz hâle gelen bedenimiz isteksizce oyun sahasının kenarında dikiliyor; onu eğlendirmek, hoş tutmak için vücut bakımı ve cinsellik üzerinden işleyen ticari ağlara sığınıyoruz. Yalnız kalan

⁴ 1960’lı yıllarda Italo Calvino ile Primo Levi arasında yoğun bir etkileşim görmek olasıdır. Calvino, Einaudi’nin Yayinevi’nin editörü olarak, Levi’nin öykülerini okumuş ve değerlendirmiştir; sonucunda Levi’yi bu tarzda başka öyküler yazmaya cesaretlendirmiştir. Bu iki büyük yazar arasında, edebiyat-bilim ilişkisini temel alan bir dostluk kurulduğunu söylemek yanlış olmaz. Detaylı bilgi için bakınız Speelman, Raniero. (2010). *Primo Levi, “narratore di storie”: saggi leviani*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ruhun bedenle bir bağı yoktur artık, onu yönlendiren otomatizmlerin bakımına bırakmıştır kendini (2012, s. 166-167).

Tıpkı Primo Levi'nin öyküsünde şairin ruhunun ve bedeninin ayrışması gibi; artık hâkim olan makineleşmiş ve otomatizme bağlanmış bir iş dünyası ve insanın elinden alınan edebiyat (sanat) üretme becerisidir.

Sonuç olarak, Şair'in son sözlerinden de anlaşıldığı üzere, makine gelişme göstermiş ve canlı bir varlığın özelliği olarak kabul edilebilecek bir durumu, yani öğrenmeyi gerçekleştirmiştir. İnsan-makine etkileşiminde hem edebiyat(sanat) hem de öğrenmeyi başarıyla deneyimleyen bir teknoloji düşüncesi göze çarpmaktadır. Öyle ki, bilimkurgunun en dikkat çekici konularından bir olarak yapay zekâ Primo Levi'de öğrenme kabiliyeti ve şiir yazma (hatta düzyazı) ile öne çıkmaktadır. Öykünün ilerleyişinde dikkat çekici bir unsur da öğrenen ve gelişme gösteren makineye karşı insanın ilk başta duyduğu korkuya dayalı hissiyatın yerini zamanla alışmaya ve faydacılığa bırakmasıdır. (Bu noktada "robot" düşüncesine karşı beslenen duyguların benzer dönüşümünü eşleştirmek olasıdır. Zira insanda bu noktada korkuların yerini faydacılık alır.) Sonuç olarak, varılan noktada Primo Levi'nin teknoloji/makine ile insan/toplum arasındaki denklemi, kötüden iyiye doğru bir evrilmeye sahne olur. Dolayısıyla ahlaki değerler, toplum normları, birey sancıları gibi unsurların şekillendirdiği Levi öyküleri, İtalya'da bilimkurgu türünün benimsenmesine ve kabul görmesine önemli katkıda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Berardi, Franco. (2012). *Ruh İşbaşında*. Çeviren Fırat Genç. İstanbul: Metis.
- Belpoliti, M. (1997). "Note ai testi: Storie naturali", in Primo Levi, *Opere*, vol. I, Torino: Einaudi.
- Briani, Simone ve Comberiat, Daniele. (2019). *Italian Science Fiction-The Other in Literature and Film*. New York: Palgrave Macmillan.
- Butor, Michel. (1967). "Science Fiction: The Crisis of its Growth". Translation by Richard Howard. *Partisan Review*, Sayı 34, pp. 595-602.
- Calvino, Italo. (2008). *Yeni Bir Sayfa*. Çeviren Kemal Atakay. İstanbul: YKY.
- Castronuovo, Antonio. (2004). "Primo Levi e Le Macchine Celibi." *Belfagor*, vol. 59, no. 5, pp. 513-528.
- Duru, Orhan. (1973). "Bilim - Kurgu: Bilim-Kurgu'nun Tarihçesi". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ocak, C: XXVII, S: 256, s. 339-340.
- Duru, Orhan. (1973a). "Bilim - Kurgu: Bilim-Kurgu Nedir?". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ocak, C: XXVII, S: 256, s. 334-339.

Fabozzi, Antonio ve Fattori, Adolfo. (1989). "Fantascienza" içinde *Letteratura Italiana-Volume Terzo-L'età contemporanea*. Torino: Einaudi Editore.

Klass, Morton. (1983). "The Artificial Alien: Transformations of the Robot in Science Fiction". *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 470, no. 1, Nov. pp. 171-179.

Kuzu, Cumhur. (2011). *Primo Levi'nin Yapıtlarında Tarihsel Olaylar Ve Anı Kavramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Levi, Primo. (1986). "Il Versificatore." içinde *Opere. Volume III*. Torino: Giulio Einaudi Editore.

Mori, Roberta. (2018). "L' 'altra' metà del centauro: La critica e la fantascienza di Primo Levi." *Anarres: Rivista di Studi Sulla Fantascienza*, Anno 3 numero 1.

Proscenc, Irena. (2012). "Quaestio de centauris: i racconti di Primo Levi tra fantastico e fantascientifico", içinde *Cose dell'altro mondo. Metamorfosi del fantastico nella letteratura italiana del XX secolo*. a cura di P. Farinelli, Pisa.

Roloff, Bernhard ve Seeple, Georg. (1995). *Ütopik Sinema-Bilim Kurgu Sinemasının Tarihi ve Mitolojisi*. Çeviren: Veysel Atayman. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Ross, Charlotte. (2007). "Primo Levi's Science-Fiction." içinde *The Cambridge Companion to Primo Levi*, edited by Robert S. C. Gordon. Cambridge: Cambridge University Press.

Speelman, Raniero. (2010). *Primo Levi, "narratore di storie" : saggi leviani*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Suvin, Dark. (1979). *Metamorphoses of Science Fiction. On the Poetics and History of Literary Genre*. New Haven: Yale University Press.

Traverso, Enzo. (2020). *Geçmiş Kullanma Kılavuzu*. Çeviren Işık Ergüden. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tok, Gökhan. (1996). "Çağdaşımız Bilim Kurgu". *Bilim ve Teknik Dergisi*. Ankara: Tübitak, Haziran, Sayı. 343, s.34-43.